

nas'ın, onun ölümünden sonra oğlu Semetey'in ve bunun da ölümünden sonra oğlu Seytak'ın yiğitliklerini anlatır. Bu yiğitlerin, Çin'den Orta Asya ülkelerine ve hatta Afganistan'a kadar yayılan savaşları, burada yer almaktadır.

Bu destanın en eski bölümleri 9. Yüzyıl'ın ilk yarısına aittir.

"Manas" destanı, içinde, geniş kapsamlı öykü, lirik şarkı, balad, vecize, bilmece, atasözü gibi çeşitli edebi türleri barındırır. Ritm, eril bir özellik taşır ve her Akın'a göre değişir(5). Yukarıda masalların, Kırgız halk edebiyatının en sevilen türlerinden olduğunu belirtmiştim – tıpkı dünyadaki diğer halklarda da olduğu gibi Bu masallar içinde ayrıca fıkralar da vardır.

Bunlar iki ana kahraman etrafında kümelenir: Aldarkose – "Akıllı köse" – ve A- pendi.

Aldarkose, Doğu Türkleri arasında yaygın bir fıkra kahramanıdır. O'nu Kazaklarda, Türkmenlerde(6) ve Karakalpaklarda da bulmak mümkündür.

Apendi'ye gelince, bu kişi, Doğu Avrupa milletlerinin Osmanlılardan tanıdığı, bildiğimiz Nasreddin Hoca'nın ta kendisidir. Apendi kelimesi, Osmanlıca Efendi (yani Bey)'nin Doğu Türkleri arasındaki biçimidir.

Apendi'yi bize, Frunze'de 1969'da basılan bir Rusça çeviri tanıtmıştır. – Batı Avrupa'daki her yayınevi için bile bir şeref olabilecek ölçüde – güzel basılmış olan bu kitap Kirgizskie narodnye skazki başlığını taşıyor ve Rusçaya yapılan gerçek "edebi" çevirisi K. Eschmambetov ve Dm. Brudnyj imzalı. L. A. II tarafından çizilmiş siyah ve renkli resimler de çok güzel.

Dm. Brudnyj'nin Kirgizsija i ee skazki ("Kırgızistan ve Masalları") başlıklı bir girişinden sonra (s. 5-12), yedi bölüme

ayrılmış masallar takip ediyor: Hayvanlar ve Kuşlar Üzerine Masallar (s. 17-53), Uсталık ve Maharet Üzerine Masallar (s. 59-82), Sevgi ve Dostluk Üzerine Masallar (s. 87-130), İyilik ve Kötülük Üzerine Masallar (s. 135-201), Bilgelik ve Kurnazlık Üzerine Masallar (s. 207-258), Masal Fıkraları (s. 263-294) – burada Aldarkose geleneğinden masalımsı fıkralar da var – ve nihayet Apendi üzerine Masallar (fıkra değil!) (s. 299-331). En sonunda menkıbeler ve anlatılmalar (s. 337-351) bulunuyor.

Apendi hakkında Dm. Brudnyj, yukarıda sözü edilen girişte şunları yazıyor (s. 11): "Apendi ismiyle ilgili Kırgız masalları, çok büyük bir gelenek dairesi meydana getirirler. Bir çok halkın masal geleneğinde Apendi'nin prototipleri vardır: Azerbaycan'da, Molla Nasreddin; Taciklerde Muşfiki; Türkmenlerde Kemine. Apendi ve Molla Nasreddin, Muşfiki ve Kemine, halktan olup da, kurnazlıkta üstün akıllı kişiyi canlandıran tipik figürleri temsil ederler. Dış görünümlerinin sadeliği bir yana, zeka düzeyleri çok yüksektir. Bu kişilerde, her durumda, bir çıkış yolu bulmayı beceren güçlü ve pratik bir insanı görürüz ..."

K. Eschmambetov ve Dm. Brudnyj'nin külliyatında, Apendi üzerine 18 fıkra, "edebi" tarzda çevrilmiş ve yayımlanmıştır. Bu demektir ki, Kırgız metninin lafzına sadık kalınmamıştır.

Ben, Almanca çeviriyi, olabildiğince Rusça metinlere göre yaptım.

Her fıkranın altında, diğer batı Türkesinden (Osmanlıca ve Kırım-Tatarcası) ve/veya doğu Türkesinden (Özbekçe) paralellerini de verdim. Bu varyantlar, şu koleksiyonlardan alınmış ya da çevrilmiştir:

A.W.

= Albert Wesselski, Der Hodscha

Nasreddin, 2 Bde, Weiman MCMXI;
S.D.K.

= S.D. Kotzjubinskij, Anekdoty o
Chodsche Nasreddine i Achmet Achae
[H. Nasreddin ve Ahmet Akay'ın Fıkra-
ları], [Simpheropol = Akmescit], 1937;
A.R.-M.Sch.

= A. Rahimi ve M. Ssheverdin, Neoby-
schajnye priklutschenija
Nasreddina Afandi [N. Efendi'nin Ola-
ğanüstü Maceraları], Taşkent 1959.

Ayrıca her fıkrada, söz konusu var-
yanların esprisini ya da bitiş cümleleri-
ni verdim.

Kırgızların, ünlü Tatar hükümdarı
Tamerlan veya Timurlenk'i bu haliyle
Apendi fıkralarında tanımamaları il-
ginçtir; gerçi hükümdar - bir Kağan

(Han) olarak (Romenlerde, Bulgarlarda
ve Yunanlılarda ise vali ya da bey ola-
rak) - üç fıkrada karşımıza çıkar; bu du-
rumda Osmanlılarda (ve kısmen Kırım-
Tatarlarında da) onu, adıyla anılmış bu-
luruz. Kırgız fıkralarından 1, 2 ve 7 nu-
maralı olanlar böyledir.

Diğer yandan, A.R[ahimi] -M.
Sch[everdin]'nin yayımladığı paralel Öz-
bek fıkralarında hükümdar adı anılmaz;
halbuki, aynı koleksiyonda Timurlenk
adına bağlı yeteri kadar fıkra vardır.

Bu Kırgız Nasreddin Hoca temaları-
nın diğer Türk halklarındaki yaygınlığı-
nı analiz etmek istersek, şu tabloyla
karşılaşırız:

Osmanlılar A.W. - No	Kırım-Tatarları S.D.K. - No ve sayfa	Özbekler A.R. -M.Sch. (No., sayfa)	Kırgızlar K.E.-Dm. Br. (No ve sayfa)
72	-	132/81-83	1/299-300
71	113/198-199	330/180-181	2/301-302
54	7/76-80	139/86-90	3/303-306
70	1/67-68	94/60-61	4/307-308
437	17/98-102	160/99-102	5/309-310
42	92/176	259/151	6/311
65	198/275	113/71	6/311-312
75	35/126-127	136/84	7/313
120	3/70-72	213/126-127	8/314-315
-	-	237/141	9/316
97	47/140-141	31/28	10/317
63	177/259-260	97/62	11/318
527	-	28/25-26	12/319
5	126/209	81/52	13/320
31	210/284-286	42/32	14/321-322
55	68/157	206/122	15/323 ve 326
-	-	209/123	16/327
-	-	-	17/328-329
35	20/107-108	83/52-53	18/330-331

A.W[esselski]'den hareket edersek, şu temalar ortaya çıkar, A.W. = K.E[schmambetov] – Dm. B[rudnyj], yani Osmanlıca–Kırgızca: 5 = 13, 31 = 14, 35 = 18, 42 = 6, 54 = 3, 55 = 15, 63 = 11, 65 = 6, 70 = 4, 71 = 2, 72 = 1, 75 = 7, 97 = 10, 120 = 8, 434, 5, 527 = 12.

Bu benzerliğin analizi sonucunda, şunlar tespit edilebilir:

1. 18 Kırgız fıkrasından sadece biri (no 17) Özbeklerde yoktur; diğer on yedisi Kırgız ve Özbeklerde ortaktır. 17 nolu Kırgız fıkrasının motifi – insanların yumurtlaması –, bir ima biçiminde Romenlerde de vardır(7); bunu ben, Tuna'nın güneyinde romen başkenti Bükreş'e göç eden bir müslüman Türk kolonisinde tespit ettim(8). Kırım Tatarlarında bu motif Ahmet Akay – Kırım Tatarlarındaki Nasreddin'in ikizi – (S.D.K., No. 7, s. 301-303) fıkra geleneğinde karşımıza çıkar.

2. 18 Kırgız fıkrasından 14'ü, Leta'ifi Nasreddin Chodscha'nın 1837'de yayımlanmasından önce de Osmanlılarca biliniyordu. Kırgızlardaki 1 nolu fıkra dışında, bunların hepsi S.D.K. tarafından da yayımlanmıştır. Buna göre, Apendi üzerine anlatılan 13 Kırgız fıkrası Osmanlılar, Kırım-Tatarları, Özbekler ve Kırgızlarda ortaktır. Dolayısıyla bunlar, Türklerin ortak Nasreddin Hoca fıkraları hazinesine dahildir. – Bu fıkraların, hem Doğu Avrupa'da hem de bugünkü Sovyetler Birliği'ndeki Türkler tarafından iskan edilen bölgelerde yaygın olup olmadığı sorusunu, batı ve doğu Türkleri arasındaki Nasreddin Hoca fıkralarının tarihi üzerine yapılacak yeni araştırmalar cevaplandırabilir.

3. Türk dünyasında ortak olan 13 fıkradan beşi – bilgilerim çerçevesinde söylersem –, Batı Avrupa'da Geç Ortaçağ'da biliniyordu (No. 2, 3, 62, 7, 13).

4. Bu 18 Kırgız fıkrasından biri şüphesiz Hintlilerden gelmiştir (No. 18), fakat hem batı Türkleri hem de doğu Türkleri arasında yaygınlaşmıştır.

Çıkarımlarıma göre, Kırgız fıkralarının mutlak çoğunluğu, K. Eschmambetov ve Dm. Brudnyj'nin koleksiyonunda yayımlandıkları haliyle, Türklerdeki Nasreddin Hoca fıkraları hazinesine dahildir. Yayılma sahası, Balkan Yarımadası'ndan Çin sınırlarına kadar takip edilebilir.

Kırgızlar, etkili bir bölge olan Özbek kültür sahasında yaşadıklarından, onların, Nasreddin Hoca'yı Özbekler üzerinden tanıdıklarını tahmin ediyorum: Nasreddin'in adını, Özbekçe Afandi'den gelen (Apendi) biçimiyle söylemeleri, buna bir kanıt olabilir.

Kırgızistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Bilimler Akademisi, Dil ve Edebiyat Enstitüsü'ne, özellikle müdür yardımcısı Seytkazi Baykhodschoevitsch Baykhodschoev'e, Apendi fıkraları sahasındaki bilimsel yardımları için teşekkürü borç biliyorum; Ayrıca Kirgizskie narodnye skazki koleksiyonu için de onlara müteşekkirim.

Bükreş, 24 Mart 1971.[9]

[İncelemeye konu 18 Nasreddin Hoca fıkrasının başlıkları şöyle:]

- I. Kurnaz Apendi.
- II. Sert cevizler ve yumuşak üzüm-ler.
- III. Apendi ve Bey.
- IV. Apendi'nin cevapları.
- V. Apendi, Kağan'ı nasıl kandırdı.
- VI. Apendi ve tacir [Kükreyen Eşek].
- VII. Apendi'nin, Kağan'a tek bacaklı kazı hediye etmesi.
- VIII. Apendi ve kadı.
- IX. Apendi ve molla.
- X. Apendi ve misafirler.
- XI. Apendi ve eşeği.
- XII. İki eşek yükü.
- XIII. Apendi'nin rüyası.

- XIV. Apendi ve cigite [kıyamet kopacak bahanesiyle, kuzunun kesilmesi].
- XV. Bey ile yeni çopan Apendi.
- XVI. Kim kime güldü?
- XVII. Apendi ve aptal vezir.
- XVIII. Apendi ve sevinçli komşu.

NOTLAR:

- * Bu makale, Fabula 14, 1973, s. 44-70'de yayımlanan Almancasından Türkçeye aktarılmıştır.
- 1) 1 Şubat 1926'dan itibaren Kırgız Özerk Cumhuriyeti; 5 Aralık 1936'dan itibaren Kırgız Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti. – Krşl. Bolschaja Sowjetskaja Entziklopedija2 [Büyük Sovyet Ansiklopedisi], Moskova 1953, s. 70, "Kırgızskaja Sowjetskaja Sozialistitscheskaja Respublika" maddesi. [Sovyetler Birliği'nin çözülmesinden sonra eski Kırgızistan S. S. Cumhuriyeti 1991'de bağımsızlığını ilan etti. Bu tarihten beri Kırgızistan Cumhuriyeti, bağımsız bir devlet kimliği ile Birleşik Devletler Topluluğu'nun bir üyesidir. Başkenti, eskiden Frunze denilen Bişkek'tir; Ç.N.]
- 2) L. S. Klimovitsch, Chestomatija po literature naradov SSSR [Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Halklarının Edebiyatlarından Seçmeler], Moskova 1947, s. 687.
- 3) A.g.e., s. 688.
- 4) A.y.

- 5) A.g.e., s. 688-689
- 6) Turkmenskij jumor. Perevod s turkmenskogo [Türkmen Mizahı. Türkmenceden tercüme] O. Dovletova ve N. Zhelnina, Aşabad 1961, s. 63-96. – Giriş, Prof. B.A. Karryev tarafından yazılmış, resimler ise Ju. Novikov tarafından hazırlanmıştır.
- 7) Krşl. Gh. I. Constantin, "Nasr ed-Din Khodja" chez les Tuross, les peuples balkaniques et les Roumains" [Türklerde, Balkan Halklarında ve Romenlerde 'Nasreddin Hoca']. Der Islam, 43. Bd., 1-2, Berlin 1967, s. 112-113.
- 8) Bkz. Viorica Dinescu-Székely ve Gh. I. Constantin, "Un flot linguistique turc à Bucarest: la Colonie de Cocioc" [Bükreş'te Bir Türk Dil Adası: Koçyok Kolonisi]. Mitteilungen des Instituts für Orientalforschung, Bd. VII, Heft 2, Berlin 1959, s. 249 (Türkçe metin, s. 250-251 Fransızca çeviri); ayrıca bkz., aynı yazarların "Türkische Texte aus der musulmanischen 'Kotschjok'-Kolonie in Bukarest" [Bükreş'teki Müslüman Koçyok Kolonisi'nden Türkçe Metinler]. Rocznik orientalistyczny, XXIV. Bd., Heft 2, Warszawa 1961, s. 106 (Türkçe metin)" kunyeli yazısı.
- Bükreş'teki bu 'Koçyok' Türklerinde de Nasreddin Hoca aynı şekilde kuluçkaya yatar. – Osmanlılarda (en azından A. W[eselski], no 163' e göre) bu, (aynı Kırım-Tatarlarında olduğu gibi) "bir kavunun kuluçka devresinde /olduğu/ bundan da muhakkak bir katır çıkacağı" biçiminde sadece bir ima biçiminde yer alır.
- 9) [Yazar, bundan sonra 18 Nasreddin Hoca fikrasını Almanca çeviriyle vermektedir. Biz burada yalnızca fıkraların başlığını vermekle yetineceğiz; Ç.N.]

BİZE GELEN GAZETELER

ANA SÖZÜ- 277012 Kişinev, Puşkin Sok. 22 MOLDOVA • **DADAŞA MERAHABA-** Vatan Cad. 12/F Tel: 346 58 87, Demetevler/ANKARA • **HAK VE ÖZGÜRLÜK-** 1504 Sofya/BULGARİSTAN, Tsigratsko Şose Nu: 47/A Aleya-1 • **KELKİT ÇAYI-** Kelkit Belediyesi Kelkit/GÜMÜŞHANE • **YOZGAT BİRİKİM-** P.K. 37 YOZGAT